

УДК 37.02:373.2

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ФІЗИЧНОГО, МОРАЛЬНОГО Й ЕСТЕТИЧНОГО У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Чаговець А.І., к. пед. н., доцент,
професор кафедри теорії та методик дошкільної освіти
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

У статті викладено та проаналізовано основні підходи до проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку, як-то цивілізаційно-антропологічний, аксіологічний, герменевтичний, гендерний, діяльнісний, культурологічний, суб'єктно-середовищний, системний, соціальний. Обґрунтовано, що єдність фізичного, морального й естетичного виховання за зазначеними вище підходами ґрунтується на красі фізичної і духовної гармонії зовнішньої (тілесної) та внутрішньої (духовної). Отже, тіло є єдиною формою прояву духу в навколишніх умовах.

Ключові слова: виховання, наукові підходи, цінності, сучасні підходи до виховання, фізичні, моральні, естетичні та морально-духовні цінності.

В статье изложены и проанализированы основные подходы к проблеме взаимодействия физического, нравственного и эстетического в воспитании детей дошкольного возраста, как-то цивилизационно-антропологический, аксиологический, герменевтический, гендерный, деятельностный, культурологический, субъектно-средовой, системный, социальный. Обосновано, что единство физического, нравственного и эстетического воспитания по указанным выше подходами основывается на красоте физической и духовной гармонии внешней (телесной) и внутренней (духовной). Следовательно, тело является единственной формой проявления духа в окружающих условиях.

Ключевые слова: воспитание, научные подходы, ценности, современные подходы к воспитанию, физические, моральные, эстетические и морально-духовные ценности.

Chagovets A.I. SCIENTIFIC APPROACHES TO THE PROBLEM OF THE INTERACTION OF PHYSICAL, MORAL AND AESTHETIC IN THE PREVALENCE OF CHILDREN IN PRESCHOOL AGE

The article outlines and analyzes the main approaches to the problem of interaction of physical, moral and aesthetic in the upbringing of children of preschool age, such as civilization-anthropological, axiological, hermeneutic, gender, activity, cultural, subjective-environmental, systemic, social. It is substantiated that the unity of physical, moral and aesthetic upbringing based on the above approaches was based on the beauty of physical and spiritual harmony of the external (physical) and internal (spiritual). Thus, the body is the only form of manifestation of the spirit in the surrounding environment.

Key words: education, scientific approaches, values, modern approaches to education, physical, moral, aesthetic and moral-spiritual values.

Постановка проблеми. Новітній розвиток педагогічної науки в Україні передбачає обґрунтування нових методологічних засад виховання дітей дошкільного віку. Головними нормативними документами [1; 2, с. 124–126], що регламентують діяльність дошкільних навчальних закладів, визначено, що центром виховного впливу має стати дитина, а метою – формування соціально активної, творчої особистості. При цьому досить продуктивною є думка про те, що особливої ваги набуває єдність виховних впливів, зокрема фізичного, морального й естетичного, впродовж усього періоду виховання особистості, починаючи з раннього дитинства.

Повсякчас система освіти виконувала соціальне замовлення суспільства на гармонійно розвинену особистість, яка б відповідала тій чи іншій соціально-економічній

кон'юнктурі. Проте час згадати про соціальне замовлення власне людини – бути щасливою, вільною, розумною, здоровою, тобто покласти в основу педагогічної теорії її життєдіяльність.

Отже, головною метою сучасного виховання дітей дошкільного віку є набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування у молоді незалежно від національної належності рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури [6, с. 12–16].

Для вирішення цього завдання створено відповідні наукові передумови. Для сучасних досліджень проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у

вихованні дітей дошкільного віку характерні різноманітні наукові підходи, згідно з якими вона розглядається як така, що торкається одночасно внутрішнього і зовнішнього світу особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові підходи до проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку в сучасних умовах розроблені в дослідженнях Л. Артемової, А. Богущ, О. Кононко, В. Котирло, Я. Неверович, З. Плохій, Т. Поніманської, Ю. Приходько, Н. Яришевої.

Аналізуючи стан розробки проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку, дослідники зазначають, що вона переважно спрямована на інтелектуальний, духовний та фізичний розвиток і водночас торкається емоційно-чуттєвої сфери особистості. Дотримання єдності впливу на фізичну, моральну й естетичну сферу особистості має принципово важливе значення і визначає ефективність виховання дітей дошкільного віку.

Психологічний аспект досліджуваної проблеми відображений у працях Б. Ананьева, Л. Виготського, В. Вілюнаса, О. Запорожця, О. Леонтьєва, В. Мясичева.

Постановка завдання. Метою цієї статті є дослідження різних наукових підходів до проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на соціально-педагогічні передумови розвитку виховної роботи у дошкільному навчальному закладі та відповідно до завдань дослідження ми дотримуємось цивілізаційно-антропологічного, аксіологічного, герменевтичного, гендерного, діяльнісного, культурологічного, суб'єктно-середовищного, системного та соціального підходів.

Описуючи *цивілізаційно-антропологічний підхід* до проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку, зауважимо, що він розглядається у рамках педагогічної антропології і заявляє себе як напрям сучасної педагогіки, що інтегрує «знання про дитину як цілісну істоту, повноцінного представника виду *Homo sapiens*, повноправного учасника виховного процесу» [12, с. 7–8]. Так, у роботах учених Ш. Амонашвілі, Б. Бім-Бада, В. Куликова, Л. Лузіної, В. Максакової цей підхід розглядається у практиці «гуманістичної педагогіки», «рефлексивної педагогіки», «педагогіки ненасильства» [12].

Зазначимо, що цивілізаційно-антропологічний підхід дає змогу в дослідженні

проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку перебороти однолінійність, властиву формаційному уявленню про процес і розвиток фізичних, моральних і естетичних цінностей в історичному контексті.

Виходячи з цього, вивчення процесу взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку у теоретичному плані стає багаторівневим, що уможлиблює порівняння фізичних, моральних і естетичних цінностей, традицій та звичаїв у різних країнах, цивілізаціях, знаходження спільного та відмінного у різних регіонах, серед представників різних етносів тощо.

Отже, цивілізаційно-антропологічний підхід до проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку дозволяє охопити морально-естетичну і фізичну складову частини культури української нації як ціннісного явища.

Наступним у розгляді наукових підходів проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку є *аксіологічний підхід* (В. Караківський, А. Кір'якова, І. Котова, Г. Чіжакова, Є. Шиянов, Н. Щуркова, Є. Ямбург).

Для виховання у межах аксіологічного підходу надзвичайно важливе розуміння того, що світ цінностей є об'єктивним, соціокультурною реальністю, життям людини і суспільства. Цінності життя стають змістом виховання; воно вчить підростаюче покоління вирішувати проблему «як жити». Однак цінності мають і особистісні прояви, ціннісні орієнтації (установки, переконання, інтереси, прагнення, бажання, наміри). Саме ціннісні орієнтації детермінують *ставлення* особистості до навколишнього світу і самої себе [11, с. 3].

Виховання із позиції розв'язання проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у педагогічній аксіології буде-ється як *процес освоєння цінностей*, їх інтеріоризації. Він включає кілька етапів: формування фізичних, моральних і естетичних цінностей у реальних умовах виховання; їх первинне оцінювання, забезпечення емоційно позитивного ставлення до цих цінностей; виявлення сенсу цінностей та їхнього значення; прийняття і усвідомлення фізичних, моральних і естетичних цінностей дитиною; включення прийнятого ціннісного ставлення у реальні соціальні умови дій і спілкування вихованців; закріплення ціннісного ставлення у діяльності та поведінці вихованців. Однак, на наш погляд, одним із найскладніших питань виховної практики взаємодії фізичного, морального

й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку загалом і в рамках аксіологічного підходу зокрема є проблема прояву ціннісних результатів виховання.

Отже, аксіологічний підхід до проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку визначає головне завдання дошкільної освіти – допомогти дитині стати духовною, творчою, гідною, із розвиненим почуттям відповідальності людиною. Це дозволяє поставити на перше місце ціннісний, соціально-моральний розвиток особистості. Актуальність проблеми посилюється тим, що від наповненості, багатогранності аксіосфери сучасного вихователя дітей дошкільного віку залежить формування ціннісної сфери дитини, її духовно-морального світу, можливості бути щасливою людиною, гармонійно співіснувати з навколишнім середовищем.

Розглянемо роль *герменевтичного підходу* (А. Закірова, В. Зінченко, Ю. Сенько, І. Сулима) у проблемі взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку. Отже, з позицій герменевтики виховання – це звернення до психічного досвіду суб'єкта, до його «життєвого світу», який проявляється як *переживання* [8].

Важливими рисами виховного процесу стають пісні, вірші, есе, автобіографічні записи, щоденники, листи, художні фільми, художня література, твори живопису тощо. Ці творчі продукти повинні бути сприйняті як особистісна цінність, визнаючи особливу важливість системи цінностей особистості.

Отже, головний вектор «виховує розуміння» у герменевтиці проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку, дає можливість зрозуміти сенс життя вихованця. Будь-яке переживання дитини несе в собі і його «фізичну, духовну і душевну дійсність» – ставлення до цінностей життя. Вихователь, що діє із позицій герменевтичного підходу, визнає у вихованців будь-якого віку свої особливі життєві цінності, що базуються на проблемі фізичного, морального й естетичного у вихованні.

Наступним у розгляді наукових підходів до вирішення проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку є *гендерний підхід* (Ш. Берн, Т. Говорун, В. Кравець, О. Кікінеджи, Д. Елштайн, І. Мунтян, Л. Новікова, О. Плахотник та ін.).

Авторська позиція полягає у тому, що формування гендерної ідентичності хлопчиків і дівчаток має проходити у напрямі фізичного, морального й естетичного складників культури суспільства.

Важливим для нашого дослідження є той факт, що сучасні освітні заклади зобов'язались реалізовувати гендерну стратегію у навчально-виховних установах згідно з Концепцією Державної програми гендерної рівності від 2005 року [13].

У контексті нашого дослідження ми інтерпретуємо гендерний підхід в освіті як індивідуальний підхід до прояву дитиною своєї ідентичності, самореалізації.

Зіставний аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що, організовуючи гендерне виховання дітей дошкільного віку, важливо бути обізнаними про анатомічні і біологічні особливості, які є лише передумовами, потенційними можливостями психічних відмінностей хлопчиків і дівчаток. Ці психічні відмінності формуються під впливом соціальних чинників – суспільного середовища у напрямі фізичного, морального й естетичного складників виховання і культури суспільства.

Безперечно, результатом такого підходу до проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку стає можливість вивчення гендерного виховання дівчаток і хлопчиків не як початкової від народження особливості, а як явища, яке виробляється у результаті складної взаємодії природних задатків і відповідної соціалізації, а також з урахуванням індивідуальних особливостей кожної конкретної дитини.

Перейдемо до розгляду ролі *діяльнісного підходу* у проблемі взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку (В. Боднар, М. Головка, О. Горчакова, О. Дубасенюк, С. Єлканов, В. Краєвський, Н. Мойсеюк, І. Харламов, Н. Яремчук та ін.).

Варто відзначити, що за діяльнісним підходом основна робота з виховання дітей дошкільного віку повинна бути зорієнтована на активізацію взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні.

Суттєвим, на наш погляд, є той факт, що основна ідея діяльнісного підходу у вихованні пов'язана не з самою діяльністю як такою, а з діяльністю як засобом становлення і розвитку суб'єктності дитини. Така постановка питання є однозначною і дозволяє використання найрізноманітніших форм, прийомів і методів виховної роботи за вибором дитини. Зауважимо, що будь-яка особистість здатна вибирати, оцінювати, програмувати, конструювати ті види діяльності, які тотожні її природі та задовольняють її потреби у саморозвитку, в самореалізації.

Отже, послуговуючись дослідженнями гуманістичної психології, представники

якої вважають, що розвиток дитини має свої внутрішні закономірності, свою внутрішню логіку, а не є пасивним відображенням дійсності, в умовах якої цей розвиток здійснювався, відзначаємо, що поняття внутрішньої логіки розвитку, що є ключовим для гуманістичної педагогіки, фіксує ту обставину, що людина у процесі своєї життєдіяльності набуває таких властивостей, які зумовлені ні зовнішньою, ані внутрішньою діяльністю [17].

У зв'язку з цим доводимо, що головною умовою ефективності взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку в контексті діяльного підходу є опора на власні сили дитини, на внутрішню логіку її розвитку, тіла, душі й духа. Цей же погляд на механізм становлення і формування суб'єктності дитини дозволяє побачити діяльний підхід до виховання як підхід особистісно орієнтований.

Наступним у розкритті наукових підходів до проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку є *культурологічний підхід* (О. Газман, О. Іванов, Н. Крилова).

Зауважимо, що в його основі лежать ідеї філософії постмодернізму і гуманістичної психології, зокрема К. Роджерса, за яких ідея входження особистості у світову культуру спирається на таку закономірність: виховання особистості стане більш ефективним за умови входження у контекст культури [16]. Отже, центральним поняттям у культурологічному підході є взаємодія, взаємини, особистісне спілкування дорослих і дітей, а виховання – це «додатковий ефект» усіх самостійних пошуків дитини [7].

Поділяючи цю думку, зауважимо, що за такого підходу у взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку центральною постаттю, її головним діючим суб'єктом є сама дитина. Отож вищезазначене дає підстави діяти дитині незалежно, за необхідності самостійно обирати галузь інтелектуальних, фізичних, художніх інтересів. Водночас вихователь у такій системі взаємин визнається як рівноправний партнер у спільних заняттях, як доброзичливий організатор підтримки (фасилітації) дитини у вирішенні її проблем.

Отже, сучасна система виховання і навчання дошкільників повинна бути побудована на основі світової культури, дозволяти дитині успішно освоювати культурний простір сучасного для неї життя, бачити спадкоємність у культурі, витоки сучасної науки, мистецтва, моралі. Це, у свою чергу, веде

до гармонійності у вихованні підростаючого покоління.

Наступним у вивченні проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку є *суб'єктно-середовищний підхід*.

Аналіз теоретичних і експериментальних досліджень проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку дозволяє розглядати суб'єктно-середовищний підхід у ймовірнісній парадигмі, що інтегрує положення середовищного і суб'єктного підходів, розширюючи їх можливості в дослідженні проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку.

Очевидно, що середовищний підхід, який презентується дослідниками Ю. Мануйловим, В. Слободчиковим, В. Ясвіним та ін., в інструментальному аспекті є системою дій суб'єкта з середовищем, які спрямовані на перетворення їх у засіб діагностики, проектування та продукування виховного результату [19].

Переходячи до розгляду впливу *системного підходу* (О. Белова, П. Бурдіо, Ж.-К. Пассрон, В. Вербець, О. Гордійчук, І. Грязнов, Т. Ермолаєва, В. Кагерманьян, С. Карпенчук, В. Ткачук та ін.) щодо вирішення проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку, зауважимо, що він є методологічною орієнтацією у діяльності, за якої об'єкт (дитина дошкільного віку) пізнається як система – упорядкована множина взаємопов'язаних компонентів, взаємодія яких сприяє розвитку особистості в освітньому закладі.

Отже, багатоаспектний розгляд змісту категорії «система» дає нам змогу виокремити такі основні *характеристики* процесу взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку: *цілісність* – характеризується за допомогою поняття «зв'язок», що забезпечує єдність частин системи взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку, у якій зміна однієї зумовлює зміну іншої, що, у свою чергу, спричиняє загальні порушення системи; *структурність* – вирізняється сукупністю частин та компонентів системи взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку, які не тільки взаємозалежать одна від одної, а й відображають будову системи та визначають внутрішні зв'язки між компонентами взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні; *єдність* – зумовлена тісним взаємозв'язком та взаємозумовле-

ністю між компонентами взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку, які утворюють єдине ціле, визначають системні якості та підпорядковані єдиній меті або цілі; *цілеспрямованість* – зумовлена ієрархічністю системи та взаємозв'язком компонентів взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку, її рівнів між собою, тобто упорядкованістю частин системи та чіткою їх підпорядкованістю єдиній виховній меті; *функціональність* – зумовлена управлінням взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку, якому характерні різні форми, методи та способи, що забезпечують системі активне функціонування та успішний розвиток, водночас функціонування та розвиток системи представлений її тісним взаємозв'язком із середовищем [4].

Наступним у нашому розгляді наукових підходів у вирішенні проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку є *соціальний підхід* (В. Бочаров, М. Галагузова, А. Мудрик, М. Шакурова, В. Ясницька).

Використання соціального підходу у вирішенні зазначеної вище проблеми сприяє вихованню молодого покоління у соціумі, спрямовує процес формування соціально значущих якостей особистості, необхідних для успішної соціалізації, педагогічно організовує набуття вихованцями особистісного життєвого досвіду, навичок соціально прийнятної поведінки в діяльності, засвоєння особистістю норм, цінностей, настанов, прийнятих у суспільстві, підтримує творчу самореалізацію особистості в соціумі.

Безумовно, ключовим поняттям у концепції соціального підходу є *«соціальне виховання»*. Зауважимо, що цим поняттям вітчизняна педагогіка прагнула окреслити галузь громадянського виховання – формування соціальної і політичної активності особистості, розвиток соціальної діяльності [3].

Соціальний підхід до проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку приділяє особливу увагу організації виховних функцій основних інститутів соціалізації – сім'ї, школі, спільноті однолітків. З'ясовано, що виховання розуміється як процес включення особистості в систему відносин з інститутами соціалізації, придбання особистого життєвого досвіду. Виховні відносини, спеціально педагогічно організовані, за своєю суттю завжди є громадськими, суспільними.

Зіставний аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що у процесі соці-

альної взаємодії відбувається «інтеріоризація, де відбувається перетворення внутрішніх структур психіки людини завдяки засвоєнню структур соціальної діяльності, й екстеріоризація, тобто перетворення внутрішніх структур психіки на певну поведінку (дії, висловлювання тощо)» [9].

Соціалізація дітей дошкільного віку – це процес тривалий і багатоплановий. Це важливий крок на шляху входження у зовнішній світ. Залежно від успішності адаптаційного процесу дитина поступово приймає на себе яку-небудь роль у суспільстві, вчиться поводити себе відповідно до вимог соціуму, постійно намагаючи хиткий баланс між ними і власними потребами. Ці особливості у педагогіці називають факторами соціалізації [15].

Отже, наукові підходи сприяли розумінню того, що проблема взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку як педагогічне явище може бути об'єктивно оцінена за допомогою таких підходів: цивілізаційно-антропологічного, аксіологічного, герменевтичного, гендерного, діяльнісного, культурологічного, суб'єктно-середовищного, системного, соціального.

Методологічною основою єдності, взаємозв'язку і взаємодії фізичного та естетичного виховання у процесі розвитку особистості є освоєння і вдосконалення людиною цінностей як естетичної, так і фізичної культури відповідно до принципів філософії, педагогіки, психології на основі гармонії у людині фізичного, тілесного, зовнішнього і духовного, соціального, внутрішнього.

Зауважимо, що єдність фізичного, морального й естетичного виховання за зазначеними вище підходами ґрунтується на красі фізичної і духовної гармонії зовнішньої (тілесної) та внутрішньої (духовної). Отже, взаємозв'язок фізичного й естетичного виховання проявляється через духовність людини, яка знаходить вияв у людському тілі. Тіло є єдиною формою прояву духу в навколишніх умовах.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, можна зробити такий висновок: у контексті становлення вищезазначених підходів до проблеми взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку відбувається відродження ціннісного ставлення до виховання, актуалізація його людинотворчої, культуротворчої та духотворчої функцій.

Зіставний аналіз наукової літератури дає можливість у подальшому виробити компоненти і критерії процесу формування взаємодії фізичного, морального й естетичного у вихованні дітей дошкільного віку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку. – К. : Світич ; М-во освіти і науки України, 2008. – 430 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні / [гол. ред. Н.О. Андрусич]. – К. : Дошкільне виховання, 1999. – 68 с.
3. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О.В. Безпалько. – К. : Центр учб. літ-ри, 2009. – 208 с.
4. Грязнов І.О. Обґрунтування компонентів системи морального виховання майбутніх офіцерів-прикордонників / І.О. Грязнов // Збірник наукових праць. – Кривий Ріг : КДПУ, 2004. – Вип. 8. – С. 257–262.
5. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді : додаток до Наказу Міністерства освіти і науки України № 641 від 16.06.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://don.kievcity.gov.ua/files/2015/6/17/contsepciya.pdf>.
6. Крилова Н.Б. Культурологія освіти / Н.Б. Крилова. – М. : Просвещение, 2000. – 154 с.
7. Кушнір В.А. Ідеї постмодернізму в педагогічному процесі / В.А. Кушнір // Шлях освіти. – 2001. – № 1. – С. 7–10.
8. Леонтьев А.Н. Избранные педагогические произведения / А.Н. Леонтьев : в 2 т. – Т. 1. – М. : Педагогика, 1983. – 392 с.
9. Лихачев Б.Т. Теория эстетического воспитания школьников / Б.Т. Лихачев. – М., 1985. – 176 с.
10. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти : [навч. посіб.] / В.С. Лутай. – К. : Магістр-S, 1996. – 256 с.
11. Максакова В.І. Педагогічна антропологія / В.І. Максакова. – М., 2001. – 276 с.
12. Національна концепція гендерних перетворень в Україні / під ред. Т. Мельник ; Міністерство сім'ї, молоді та спорту. – К. : 2005. – 78 с.
13. Піроженко Т. Життєдіяльність дитини як цікава та змістовна подія / Т. Піроженко // Дошкільне виховання. – 2006. – № 9. – С. 6–9.
14. Роджерс К. Свобода вчитися / К. Роджерс, Дж. Фрейберг. – М., 2002. – С. 13–39.
15. Рубинштейн С.Л. Принципы и пути развития психологи / С.Л. Рубинштейн. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – 354 с.
16. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи та технології : [навч.-метод. посіб.] / Г.І. Сорока. – Харків, 2002. – 128 с.
17. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология : [учеб. для студ. сред. пед. учеб. завед.] / Н.Ф. Талызина. – 2-е изд., стереотип. – М. : Академия, 1998. – 288 с.

УДК 373.3.015.31:17.022.1

ДУХОВНО-МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА – ФУНДАМЕНТ ФОРМУВАННЯ УЧНЯ ЯК ОСОБИСТОСТІ

Шевченко Ю.М., к. пед. н., доцент,
доцент кафедри початкової освіти,
докторант кафедри соціальної педагогіки,
соціальної роботи та дошкільної освіти
*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького*

У статті актуалізовано проблему духовно-морального розвитку особистості молодшого школяра. Проаналізовано особливості формування особистих моральних і духовних цінностей, що становить фундамент людини як особистості. Зазначено, що духовність і моральність – це запорука гармонійного розвитку всіх потенційних можливостей особистості, що без достатньої сформованості і здатності до культурного прояву емоційних якостей людина не спроможна брати участь в емоційному житті сім'ї та соціуму.

Ключові слова: *духовність, моральне виховання, духовно-моральний розвиток, особистість молодшого школяра, потенціал духовного розвитку.*

В статье актуализирована проблема духовно-нравственного развития личности младшего школьника. Проанализированы особенности формирования личностных моральных и духовных ценностей как составляющих фундамент человека как личности. Отмечено, что духовность и нравственность – это залог гармоничного развития всех потенциальных возможностей личности, что без достаточной сформированности и способности к культурному проявлению эмоциональных качеств человек не способен участвовать в эмоциональной жизни семьи и социума.

Ключевые слова: *духовность, нравственное воспитание, духовно-нравственное развитие, личность младшего школьника, потенциал духовного развития.*